

SÜLEYMAN NAZİF'İN KASTAMONU VALİLİĞİ VE KASTAMONU VİLAYETİNİN İLK EDEBİ DERĐİSİ *TİRAGE*

Şahmurat ARIK¹ Edip AL TAMİMİ²

Öz

Süleyman Nazif'in Kastamonu Vilayeti'ne vali olarak tayin edilmesinin ardından Kastamonu şehri ilk edebi dergisine sahip olur. Süleyman Nazif; Kastamonu İdadisi Edebiyat Öğretmeni Ahmed Talat Bey (Onay)'i edebi bir dergi çıkarması için teşvik eder. Ahmet Talat Bey, bu vesileyle *Tiraje* dergisini neşre başlar. Dergide Süleyman Nazif, yakın çevresi ve Kastamonu İdadisi'nin öğretmen ve öğrencilerinin şiir ve yazıları yayımlanır. Aynı zamanda İstanbul'un meşhur simalarına ait eserler de dergide boy gösterir. Bu bağlamda *Tiraje* dergisi, hem aydın kesimin eserlerinin neşrine vasıta olarak Kastamonu'da kültürel ortamın canlandırılmasına; hem de "taşra"nın dönüştürülmesine vesile olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Nazif, Governor of Kastamonu, Journal of Tiraje.

SÜLEYMAN NAZİF'S JOB OF BEING GOVERNOR AND FIRST LITERAL JOURNAL OF KASTAMONU CALLED *TİRAGE*

Abstract

After being deputised of Süleyman Nazif to Kastamonu as governor, Kastamonu gets the owner of literal journal for the first time. Süleyman Nazif encourages Mr. Ahmed Talat (Onay) who is Literature Teacher in Kastamonu High School to issue a literal journal. Hereby Mr. Ahmet Talat starts to issue the journal of Tiraje. In this journal poems and writings of Süleyman Nazif, his neighbourhood and teachers and students of Kastamonu High School have been published. At the same time works of famous people from Istanbul appear in this journal. In this context journal of Tiraje conduced to freshen the cultural area of Kastamonu by mediating the publishment of the works of literate people and also transform the 'country'.

Key Words: Süleyman Nazif, Kastamonu Valiliği, Tiraje Dergisi.

Giriş

XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'nın modernleşme deneyimi ve yoğun merkezileşme çalışmaları neticesinde, "taşra" kavramı çok daha modern bir algılanışla belirmeye başlar. Osmanlı coğrafyasında payitahtın haricinde kalan şehir ve önemli merkezler, artık sadece yönetilen değil aynı zamanda modernleşme ve batılılaşma tecrübesi sürecinde dönüştürülecek bir alan olarak da görülecektir.

Sultan II. Abdülhamit'in "taşraya açılma" girişimi; posta işletmeleri, telgraf teşkilatı, modern hapishaneler, zaptiye ve ardından jandarma teşkilatlarının kurulmasının dışında oldukça yoğun bir eğitim hamlesiyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.³ Bu açılım ise sosyo-kültürel olarak kendini merkezde konumlandıran entelektüeller için çoğunlukla "sürgün" olarak algılanan "vazifeler" anlamına gelmektedir. Bu süreçte aydınlar için "taşra vazifeleri, acı bir ilaç gibi "katlanılan bir meşakkat" halini almış; siyasi alanda ise, Memalik-i Osmaniye'nin vazife alınan her bir vilayeti, gerçek anlamda "vatan" haline dönüşmüştür."⁴ Taşra vilayetleri; özellikle de vilayet merkezleri, bu dönüşümün ikincil lokomotifleri olmuştur. Dönüştürme gayretlerinde önemli merkezlerde çıkan gazete ve dergiler de şüphesiz çok önemli rol oynamıştır.

¹Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

² Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

³Benjamin C. Fortna. *Mekteb-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005)

⁴Tanıl Bora, *Taşraya Bakmak*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.),69.

Kurulması amaçlanan yeni idari yapı için ihtiyaç duyulan yönetici kadro, modern ve batılı bir eğitim hamlesiyle elde edilmek istenmiştir. İstanbul'dan taşraya gönderilen devlet adamları çok sayıda ilk mektep, modern rüştiyeler, sanayi-i nefise mektepleri, inas mektepleri, idadiler ve bu okullara en kısa sürede öğretmen yetiştirmek amacıyla dar'ül mualliminler açmışlardır. Bu girişim özellikle her vilayet merkezinde açılması amaçlanan ve eğitim dili Fransızca olan sultanilerle en üst düzeye çıkarılacaktır. Bu hamle ile buralardan mezun olacak gençler, “devletin kurtarıcısı olarak” algılanmıştır.⁵Neticede bütün bu hedef ve planlamaların dışında taşra, kendi entelektüellerini yetiştirecektir. İşte bu eğitim hamleleriyle yetişen genç nesil, merkezde II. Abdülhamit iktidarının son bulması ve İttihat ve Terakki'nin kurulmasında rol oynarken, taşrada ve özelde de Kastamonu Vilayeti'nde ise, Meşrutiyet'in ardından ortaya çıkan kültürel alanda o zamana kadar görülmemiş yoğunlukta bir entelektüel üretimin gerçekleştirilmesine imkân sağlamıştır.

Kastamonu ve Süleyman Nazif

Dönemin önemli isimlerinden biri olan Süleyman Nazif, 1910 yılında Kastamonu Vilayeti'ne vali olarak atanmıştır. Süleyman Nazif'in valiliği bir mecburiyet sonucunda gerçekleşir. “1909'da *Yeni Tasvir-i Efkar*'ı çıkaran Ebuuzziya Tevfik ile birlikte çalışmış ve hükûmeti tenkit etmesi dolayısıyla gazetenin çıkışından yüz gün sonra, valilikle Basra, Kastamonu, Trabzon, Musul ve Bağdat'a gönderilmiştir.”⁶Farklı bir ifadeyle iktidarı eleştirmesi sebebiyle Süleyman Nazif, Kastamonu Vilayeti'ne sürülmüştür. Süleyman Nazif'in Kastamonu'da valilik yaptığı dönem Meşrutiyet'in olumlu havasının yaşandığı döneme tekabül eder.

Meşrutiyet'in ardından Osmanlı Devleti'nin genelinde görülen kültürel üretim, Kastamonu Vilayetinde de karşılık bulur ve vilayetin ilk edebi dergisi olan *Tirajebu* ortamda çıkarılmaya başlanır. Derginin mesul müdürü olarak bir isim zikredilmez. Dergi, Süleyman Nazif'in “Menşur” ve “Süha Zahir” mahlaslarıyla dergide yazılar yazan Kastamonu İdadisi'nin edebiyat muallimi Ahmet Talat Beyi (Onay) destek ve teşvikleriyle¹² Şubat 1910 ve 2 Ağustos 1911 tarihleri arasında neşredilir. *Tiraje* dergisi, Süleyman Nazif'in Kastamonu'da vazife yaptığı süre boyunca on sekiz sayı olarak çıkarılır. Dergi, genel anlamda edebi içeriklidir.

“Kitaplara göz gezdirdim. Hep emellerimi öldürecek mevzularda yazılmış eserler... Siyasetten bahsetmeyi düşündüm, mesleğimiz değil. Hayali bir cevelan yazmak ve biraz muziplik yapmak istedim, mazhar olduğumuz teveccühden düşmek muhtemel. Hefte-i edebi yazayım dedim, Kastamonu muhitinde edebi bir risale yok ki münazaaya zemin hazırlayayım. Bir pir-i fertut gibi batî bir sur'ate malik olan posta gelmedi ki âlem-i matbuata dair beyan mütalaa edebileyim. Olmayacak.”⁷

“Menşur” mahlası ile kaleme alınan “Musahabe” başlıklı tefrikadan alınan yukarıdaki alıntıda henüz genç bir öğretmen olan Ahmet Talat Beyin dergi ve burada neşrecedeği yazıların keyfiyetiyle ilgili düşünceleri bir hayli ilginçtir. Yukarıdaki satırlarda zikredildiği üzere, “mazhar olunan bir teveccühün” ardından Ahmet Talat Bey, *Tiraje*'yi çıkarmaya teşvik edilmiştir. Bunun yanında söz konusu ifadeler, “taşralı” genç bir entelektüelin yazma deneyimini ve İstanbul, Selanik, Kahire, Beyrut gibi kültür merkezleri dışındaki taşra vilayetlerinin içinde buldukları imkânsızlıkları göstermesi bakımından işlevseldir. Ağırlıklı olarak kültür merkezleri özellikle de İstanbul merkezli kaleme alınan Edebiyat Tarihçiliği çevrede gerçekleşen “gecikmiş”⁸ entelektüel üretime nadiren dikkat

⁵ Benjamin C. Fortna. *Mekteb-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 189.

⁶ İnci Enginün. *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*. (İstanbul: Dergah, 2014), 115.

⁷ Menşur. “Musahabe”, *Tiraje*, 1910, s.2. (Hakkı Tarık Us Koleksiyonu)

⁸ Gecikmiş Modernlik kavramı Gregory Jusdanis tarafından kavramsallaştırılmıştır. Çevrede gerçekleşecek olan tüm modernleşme deneyimlerinin kaçınılmaz olarak merkezin gerisinde kalacağı ve bu gecikmenin hiçbir

çeker. İstanbul dışında gerçekleşen edebi veya entelektüel sürecin edebiyat tarihine olan katkısını yeniden değerlendirmek için *Tiraje* gibi örneklerin daha yakından ele alınması önem arz etmektedir. Derginin 13. sayısında çıkan bir ilan, edebiyat ortamının var olan tüm fiziksel/coğrafi engeller ve sürgünlere rağmen kültürel alanda gerçekleşen değişimlerin etkisini göstermesi bakımından önemlidir:

“Genç Kalemler

“Lisan ve edebiyatımızda mühim bir inkılap ihzarı ve emeliyle Selanik’te muktedir gençler tarafından neşr olunan bu nefis risaleyi karilerimize tavsiye ederiz. Tabındaki nefaset, mündericatındaki letafet bütün edebiyat meftunlarını teshir edecek kadar rengindir. Tebrik, muvaffakiyetini temenni ederiz.”⁹

Bu ilan, 1911 yılında Selanik’te Ömer Seyfettin ve arkadaşları tarafından çıkarılmaya başlanan *Genç Kalemler* dergisinin *Tiraje*’nin edebi anlayışına etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Dönemin edebi şahsiyetleri ve faaliyetlerinin memleketin farklı noktalarında da olsa fikir ve edebi ürünlerinin tesir sahasını gözler önüne sermektedir.

Tiraje’nin yazar kadrosu, o zamanlar “taşra” sayılan Kastamonu için bir hayli zengindir. Dergide yayımlanan edebi ürünler ve yazar kadrosu listelenerek, derginin edebi hüviyeti konusunda bir çerçeve çizilebilir. Meşrutiyet’in ilanıyla hâsıl olan neşriyat sahasındaki serbestliğin tesiriyle derginin ilk sayılarında Sultan II. Abdülhamit’i eleştiren ve dönemin olumlu havasını yansıtacak şiirler ve yazılar yer almaktadır. Söz konusu metinleri şiir, edebiyat eleştirisi, düz yazı ve edebiyat dışı makaleler olarak ele almak doğru olacaktır.

Derginin farklı sayılarında yer alan şiirler merkeze alındığında “DergideEniyyat”(S.1), “Hafıza-ı Ara Nisyan-ı Muğfil”(S.2), “Uyuyor”(S.3), “Aşufte”(S.6), “Cenk Şarkısı” (S.7), “Bir Mersiye”(S.11), “Hep Feda”(S.12), “Eugene de Lacroix’ya”(S.13), “Balonla Kutup-u Şimaliye Giden Andre’ye”(S.14), “İstiğfar” (S.18) başlıklarıyla Süleyman Nazif’in toplam on şiiri yayımlanmıştır. “Cenk Şarkısı” şiiri, Süleyman Nazif’in kullandığı bilinen İbrahim Cehdi mahlasıyla derginin sayfalarında yer almıştır. Süleyman Nazif dışında şiiri yayımlanan isimlerden biri de kardeşi Faik Ali’dir. Faik Ali Beye ait “Beş Sene Evvel Abdülhamit’in Maraz-ı Mevti Şa’b Olmak Münasebetiyle”(S.1), “Bir Gazel”(S.6)“Kehkeşana Karşı”(S.9), “İhya-yı Mazi”(S.10), “Bülbül”(S.16), “Bir Levha için” (S.17) başlıklı şiirler neşredilmiştir. Onun dışında Cenap Şahabettin’e ait “Nevruz” (S.11) ve “Kabase-i Aşk”(S.17), Tevfik Fikret’in “Ferda” (S.5) ve Emin Bülend’in “Kin” (S.5) başlıklı şiirleri yayımlanmıştır.

Sultani öğrencisi ve öğretmenlerinin de aralarında bulunduğu yerel üretim olarak değerlendirilebilecek diğer şiirler de okuyucu karşısına çıkmıştır. Bu anlamda en fazla üretim Ahmet Talat Onay’ aittir. “Vaiye”(S.2), “Aveng-i Mazi’den Halley Yıldızına” (S.7), “Minare”(S.9), “Namık Kemal”(S.10), “Harp Şarkısı”(S.11), “Enin-i İştihak”(S.12), “Girit”(S.13), Edebiyatta İnkılaplar (S.14), “Tahassüs”(S.14), “Ayrılık İniltileri”(S.16), “Mahfel-i Muhdesin”(S.16), “Türklük Duygularından Ayrılık”(S.16), “Arzu-yı Şairane”(S.17) ve “Yangın” (S.18) başlıklı şiirler dergide Süha Zahir adıyla basılmıştır. Onunla birlikte yerel üretim olarak yorumlanabilecek diğer metinler ise, F. Sacit’in “Nücum-u Zahire”(s.10), “Halley Kevkebine”(S.12), “Mahşer’den”(S.16), Yıldızlar (S.17), “İncizab-ı Aferin Bir Buse” (S.18) başlıklı şiirleri neşredilmiştir. Yusuf Kenan Beyin “Çiçek” (S.8), Esat Kemal Beyin “Bilsen ki” (S.8), Kastamonulu Muazzez Fahriye Hanımın “İfşa-yı Tessür” (S.12), “Serzeniş”(S.13), Esat Rıza’nın “Sen Uzaklarda Nurlu Bir

zaman son bulmayacağı fikri üzerine kuruludur. (bkz. Gregory Jusdanis. *Gecikmiş Modernlikler ve Estetik Kültür*. (İstanbul: Metis, 1998.))

⁹“Genç Kalemler”, *Tiraje*, 1911,s.13.(Hakkı Tank Us Koleksiyonu)

Kevkeb” (S.14), Musa Kazım Beyin “Peyman”(S.14), Ahmet Cevdet Beyin “Girit”(S.16), Mithat Cemal Beyin “Bir Şair-i Şahika-nişine” (S.16) Mahmut Nizami Beyin “Sen İnedikçe” (S.17) ve “İzhar” (S.18) başlıklarıyla yayımlanan diğer şiiirlerdir. Şiiirlerin genelinde göze çarpan en belirgin özellik Servet-i Fünun şiiirinin etkisinin belirgin biçimde görülebiliyor olmasıdır. Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin gibi devrin önemli isimlerinin şiiirlerinin basılmasının yanında yerel üretiminin de neredeyse tamamında bu etki görülmektedir. Tarihsel olarak Servet-i Fünun Edebiyatının etkinlik alanı son bulmuş olsa da tesirlerinin sürdüğünü görmek mümkündür.

İletişim olanaklarının o devir itibariyle kısıtlılığına rağmen *Tiraje*'de karşılaşılan bazı ilanlar aracılığıyla özellikle edebiyat alanındaki önemli isimlerin sadece birbirleriyle olan bireysel iletişiminin değil üretilen metinlerin de dolaşımında olduğunu görmek mümkündür. Son sayıda yayınlanan Halit Ziya'nın *Tiraje*'yi ve Süleyman Nazif'i tebrik eden yazısı da bu etkileşimi göstermesi bakımından önemlidir. Daha önce de söz ettiğimiz gibi yeni çıkarılmaya başlanan *Genç Kalemler* dergisi ile *Tiraje* arasında bir etkileşim söz konusudur. Ancak bu etkileşim henüz sadece öncül isimler dâhilindedir. Özellikle yerel üretimde dilde sadeleşme ve Türkçülük akımının etkileri belirgin değildir. Ancak özellikle Süleyman Nazif'in metinleri üzerinden bir Osmanlı vatani ve milleti oluşturma çabasından söz edilebilir. Bu durum sadece “Cenk Şarkısı” gibi edebi metinlerinde değil hem edebiyat eleştirileri; hem de edebiyat dışı olarak değerlendirilebilecek konuşma metinlerinde belirgin olarak görülebilir. Süleyman Nazif, Basra Valiliğinde yaptığı bir konuşmada, Basra halkının ırk ve mezhep ayrımı yapılmaksızın Osmanlı olduğunu ve bütün ahalinin bu doğrultuda aynı maksat ve hedefler doğrultusunda tek bir yürek olarak çarptığını söyler. Söz konusu konuşma derginin ilk sayısında neşredilir. Basra Vilayeti bir “vatan” parçası ve halkı da “modern millet” tanımı açısından Osmanlı Milleti'nin bir parçası olarak kurulmaya çalışılır. Bu metnin Kastamonu'da basılması da yine modern vatan ve millet algısının taşraya aktarımını sağlama amacını gösterebilir. Bu bağlamda yavaş yavaş etkileri görülmeye başlanan Türkçülük akımıyla Osmanlıcılık akımının biri bitip diğeri başlayan kesin kat organik bir gelişim sergilemekten ziyade eşzamanlı olarak var olduklarını söylemek mümkündür.

Tiraje'de neşredilen edebi eleştiriler ise, genellikle Süleyman Nazif'e aittir. Bu yazılar ya doğrudan edebi eleştiri amacıyla yazılmış makalelerdir; ya da yazarın büyük oranda edebi tartışmalar üzerine kaleme aldığı mektuplarının neşri ile okuyucu karşısına çıkmıştır. Bunlar “Bir Mektup”(S.10), “Mektup”(S.11), “Mektup”(S.12) “Abdülhalim Memduh'a Mektup”(S.13) “Abdülhak Hamit Bey” (S.16) başlıklı metinlerdir. Sadece Hamdullah Suphi'nin Süleyman Nazif'e yolladığı bir mektup da “Bir Vesika-i Edebiyye”(S.6) başlığıyla yayımlanmıştır.

Edebiyat eleştirilerinin veya tartışmalarının yer aldığı diğer metinler A.Efraz'a ait olan “Edebiyat-ı Atıka Taraftarına İsyân”(S.4), “İlk Ateş”, “Edebiyat-ı Atıka ve Edebiyat-ı Cedide”(S.6), Mehmet Muhsin'e ait olan Edebiyat-ı Cedide'nin savunulduğu “Bir Damla Tesir Hakkında”(S.7) başlıklı metinlerdir. Bunların yanında Ahmet Talat Onay'ın Süha Zahir adıyla yayınladığı “Musahabe-i Edebiyye” başlıklı yazı Tevfik Fikret'in “Haluk'un Defteri”(S.17)adlı eseri ve “Promete”(S.18) ile ilgili bir değerlendirme içerir. Edebi tartışmalarda eski ve yeni çatışması üzerinden halk edebiyatının önemine vurgu yapılır.

Dergide hikâye türünde neşredilen metin sayısı oldukça azdır. Hakkında yeterli kadar bilgi bulunmayan Bedri'nin “Nöbetçi” (S.3-4-5-6-7-9-11-12-13-15) başlıklı bir hikayesi tefrika edilmiştir. Hikâyede93 Harbi konu edilmiştir. Olaylar, bir Rus askeri ve çevresindekilerin gözüyle anlatılır. Vak'a halkalarına göre Osmanlı askeri bu savaşta kahramanlık destanı yazmıştır; ancak Sultan II. Abdülhamit'in yapmış olduğu büyük hatalar harbin kaybedilmesine sebep olmuştur. Servet-i Fünun hareketinin yerel metinler üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda tefrikanın Süleyman Nazif'in katkısıyla ve İstanbul kaynaklı olarak basıldığı yorumu yapılabilir. Dergide “Menşur” takma adıyla

Ahmet Talat Onay'ın "Musahabe"(S.2-4-5-6-7-8-9) başlığıyla kaleme aldığı seri makalesi bulunmaktadır. Yazıda *Tiraje*'yi neşreden kişinin başından geçen olaylar anlatılır. Düz yazı olarak Servet-i Fünun etkisinin hiçbir şekilde görülmediği ve tamamen Türkçülük akımının etkisinin görülebildiği tek metin olarak Ahmet Hikmet Beyin "Göç Destanı" ve "Ergenekon Destanı"ndan etkiler taşıyan "Türklük Menakıbından Altın Ordu" (S.8) başlıklı hikâyesi gösterilebilir. Bunların dışında özellikle öğrenciler tarafından şairane bir üslupla ve olay temelli olmayan, yarım sayfalık düz yazı denemelerinden söz edilebilir. Vicdani'ye ait olan "Onlara, Kardeşim Atıf'a"(S.13), Sultani'den Mehmet Atıf'a ait olan "Bir Gün"(S.2) ve F.Sacit'e ait olan "Perestiş"(S.12), Yozgadi Abdülhalim Hadi'ye ait "Kitabe-i Mefhurat" (S.12), Sultaniden M. Salim'e ait "Mezarlara Karşı" (S.5) başlıklı metinler bunlardan bir kaçıdır.

Şarkiyatçılığın Ayak Sesleri

Düz yazılar açısından öne çıkan bir diğer metin ise İdadi'nin Fransızca öğretmeni Esat Bey tarafından yapılan Chateaubriand'ın "*Rene*"(S.1-2-5-6-9-10) çevirisidir. Bu çeviri *Tiraje*'ye nasıl bakılması gerektiği hususunda araştırmacılara farklı imkânlar sağlayabilmektedir. XIX. Yüzyılda özellikle de Tanzimat'tan itibaren başlayan Osmanlı modernleşme tarihi, Avrupa sömürgecilik pratiklerine koşut olarak gerçekleşir. Hem tarihçiler; hem de edebiyat tarihçileri tarafından birincil olarak dikkate alınmayan bu durum geç dönem edebiyatına bakışı da değiştirebilir. Bu dönem ve öncesinde sömürgeciliğin kültürel çalışma alanı olarak Doğu'yu seçmiş olması ve bu bağlamda Doğu'nun hem kadim; hem de modern dillerini, tarihini, sosyal, siyasal ve antropolojik yapısını incelemeyi amaç edinmesi, Şarkiyatçılık çalışmalarının ve Şarkiyatçı metinlerin modern edebiyat üzerindeki etkilerini göz ardı etmemek gerekir.

Tüm sömürgecilik tarihi boyunca Osmanlı Devleti'nin tüm toprakları doğrudan sömürgeleşme tehdidi altındadır. Birbirinden oldukça farklı özellikler gösteren uçsuz bucaksız toprakların büyük bölümü henüz kâğıt üzerinde kaybedilmemişken bile doğrudan sömürgecilik pratiklerinin nesnesi haline dönüştürülmüştür. Sadece Edward Said'in *Şarkiyatçılık* başlıklı çalışması bile devletin Arap bölgelerinin, sömürgeciliğin ve ona koşut olarak ilerleyen şarkiyatçılığın ana çalışma alanı olduğunu gösterebilir. Eğitim, yayıncılık, misyonerlik gibi tüm şarkiyatçı kültürel süreçler bölgede etkin biçimde işlemektedir. Balkan topraklarında Rusya ve Yunanistan; Arap bölgelerinde İngilizler ve Fransızların etkin olduğu doğrudan Sömürgecilik faaliyetleri yine de homojen biçimde ilerlemeyecektir. Zaten kendisi de bir kurtuluş çözümü olarak –belki de kaçınılmaz olduğu için- Batılılaşmaya çalışan devletin merkezinin de etkin olduğu farklı bir şarkiyatçılık deneyimi ortaya çıkacaktır. Makdisi'ye göre Osmanlı modernleşmesi Batılı Sömürgecilik pratiklerine bir tepki *resistance* niteliği taşımaktadır.¹⁰Bu bağlamda yabancı gazetelere karşı devletin güdümünde resmi gazetelerin kurulması, açılan yabancı okullara karşı¹¹ devletin kendi eliyle Fransızca eğitim veren modern okullar açması veya imparatorluk topraklarından modern bir millet oluşturulmaya çalışılması gibi sayısı çoğaltılabilecek çok sayıda tepkisel modernleşme deneyimi yaşanacaktır. Ancak bu hususta genellikle kaçırılan bir nokta, devlet kontrolünde gerçekleşen eğitim kurumlarında okutulan modern metinlerin veya eğitimin kaçınılmaz olarak tamamı şarkiyatçılık alanına dâhil olan Fransızca metinler üzerinden gerçekleşiyor oluşudur. Eğitim alanına gelene kadar özellikle Fransızca bilen entelektüeller üzerinden ilerleyen Batılılaşma sürecinde nadiren bu entelektüellerin ne okuduklarına ve okudukları metinlerin kendi üretimlerini nasıl şekillendirdiğine

¹⁰Usamma Makdisi, "Ottoman Orientalism", *The American Historical Review*. (Oxford University Press, vol. 107, No. 3, 2002),768-796.

¹¹Fortna'ya göre sadece Beyrut'ta yüzyılın ikinci yarısında 400 civarında yabancı okul bulunmaktadır.(bkz. Benjamin C. Fortna. *Mekteb-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*)

odaklanılır. Buradaki örnekte hem Payitahtta; hem de taşradaki entelektüellerin okuduğu bir metin olarak, *Rene* boy gösterir.

Mısır ve Filistin’de geçirdiği zamanı anlattığı *Yolculuk* gibi Araplar ve İslam üzerine yazdığı metinlerle de tanınan Chateaubriand’ın metni, Osmanlı topraklarından çok uzaklarda geçmektedir. Yolculuğu sırasında Piramitlere adını kazıtan yazar, Said’e göre Şark’ı kutsal bir amaçla, kutsal bir bakışla yeniden yaratır. “Farklı olarak ise,Chateaubriand, Şark’ı tüketmeye çalışır. Doğu’yu kendine mal etmekle kalmaz, onu temsil eder, Şark adına konuşur; tarih içinde değil tarihin ötesinde... yapar bunu.”¹² Tanzimat da dâhil olmak üzere Türkçe edebiyatın erken dönemlerinde oldukça etkili bir figür olan Chateaubriand’ın asıl etkisi ise, İslam’ı, Arapları veya yekûn olarak Şark’ın kendisini konu edinen metnlerinin değil de *Rene* ve *Atala* gibi Kuzey Amerika’yı konu alan metinleri üzerinden olması şaşırtıcı değildir. Doğrudan “kendisinden” bahseden metinleri bilinçli; ya da bilinçsizce sansürleyen entelektüelin kendisinden yeterince uzak; fakat bir o kadar yabancı ve egzotik başka bir sömürge alanıyla yoğurması çok da şaşırtıcı değildir. Tanzimat dönemi eserlerinde *Rene* ve *Atala*’ya çok sayıda gönderme yapıldığı herkesçe bilinir. İster Amerika’dan isterse Afrika’dan veya Arabistan’dan –bu dönemde Osmanlı Devleti demek daha doğru olacaktır- olsun tüm bu metinler, ortak bir Şarkiyatçı zihinden doğmakta ve bunu ifade etmektedir.

İstanbul kaçınılmaz olarak Avrupa karşısında çevrede, *periphery*’de yer alır. Ancak kendisi başlı başına devletin merkezindedir ve çok sayıda çevreye, çepere sahiptir. Bu anlamda İstanbul’un çevrelerinden biri olan Kastamonu Vilayeti’nin de payitahtın geçirdiği süreci yaşadığını belirtmek yanlış olmaz. *Rene* aracılığıyla Amerika yerlileri üzerinden “beyaz insan”ların dışındaki toplumlar hedef gösterilmekte ve “yetersiz, eksiltili insan” algısı oluşturulmaktadır. Bu algıyı sadece *Tiraje*’deki metinlerde bile görmek mümkündür.

Son olarak, *Tiraje*’de edebiyat dışı olarak kabul edilebilecek metinlerle karşılaşmaktadır. Akılcılık ve bilimsellik vurgusunun getirisi olarak disiplinler birbirinden tamamen ayrılmış, alanlar üzerinde uzmanlaşma desteklenmiştir. Bunun bir sonucu olarak gazetenin, akılcılık üzerine kurulu olan XVIII-XIX. Yüzyıl romanının gelişiminde çok önemli bir rol oynadığı yadsınamaz. Bu bağlamda Avrupa ve Amerika’da süreli yayınlar grubunda dergi ve gazetelerin birbirinden ayrıldığı dikkat çeker. Ancak Osmanlı Devleti gibi modernleşmenin hep bir “gecikme”¹³ üzerinden gerçekleştiği çevreye ait olan ülkelerde bu ayrışma kolaylıkla gerçekleşmez. Biraz da yeterli sayıda materyal üretilmemesi nedeniyle genellikle sosyal-kültürel metinlerin birlikte basıldığı dergiler dikkat çeker. *Tiraje*’de basılan metinlerin büyük kısmının edebi içerikli olduğunu söylemek zor değildir; ancak bu dönem edebiyatının ana özelliklerinden biri de okuyucuya eğitim vermektir. Bu anlamda eğitim amacı güdülen basılmış birkaç metne de dergide rastlamak mümkündür. Cenap Şahabettin’in beş sayı süren ilk insanların fizyolojik, kültürel, tarihi gelişimini anlattığı “İnsaniyet-i İbtidaiyye”(S.1-2-3-4-7) başlıklı tefrikası ve Sultani öğretmeni Esat Beyin ahlâkın unsurlarını anlattığı “Musahabat-ı Ahlâkiyye”(S.4-5-6-8-9-10-13-14) başlıklı tefrika bu anlamda iki ana metindir. Bunların yanında öğrenci Mehmet Galip’e ait “Sultani Talebe Kardeşlerimle Musahabat-ı Tarihiyye” (S.14) başlıklı Osmanlı tarihinin Orta Asya’dan da bahsedilerek anlatıldığı bir makale yer almaktadır.

Dergideki yazıları iki ana başlık altında değerlendirmek mümkündür. Süleyman Nazif ve onun yakın çevresine ait olan isimlerin metinleri ve Ahmet Talat Beyin de dâhil olduğu ağırlıklı olarak Kastamonu İdadisi ile ilişkide olan öğretmen ve öğrencilerin yazıları. Süleyman Nazif ve yakın çevresinin eserleri, dergide ağırlıklı olarak yer edindirler.

Taşra yöneticileri, öğretmen ve öğrencileri için, bir başka deyişle de “yeni” entelektüeli için *Tiraje* bir başlangıç arz etmektedir. Şiirin uzun tarihine rağmen divanlar

¹²Edward Said, *Şarkiyatçılık*. (İstanbul: Metis, 2014),186.

¹³GregoryJusdanis. *Gecikmiş Modernlikler ve Estetik Kültür*. (İstanbul: Metis, 1998.)

ve cönkler gibi geleneksel kayıt yöntemleri dışında, süreli yayınlar, modern metinlerin modern kayıt biçimleri olarak ortaya çıkmaktadır. Sadece kaydetmeyi değil aynı zamanda yayılımı da sağladığı için dergiler önem arz etmektedir. Tiraje özelinde bile bir buçuk yıllık bu süre içerisinde derginin “Bilmece Vesaire” bölümündeki cevapların ilan edilmesi sayesinde derginin etki alanını görebilmek mümkündür. Sadece payitahtın değil vilayet merkezlerinin de bu merkez-çevre ikili karşılığında yer bulduğu yapı içerisinde çeperine Sinop, Çankırı, Bolu, Safranbolu, Adapazarı gibi birçok Batı Karadeniz şehrini içine alan Kastamonu’da derginin yayılım alanı da bu mekânlarla eşgüdümlüdür. Bilmececelere gelen cevaplar ağırlıklı olarak memur, öğretmen ve öğrencilere aittir. Hâlihazırda eğitime devam eden çok sayıda eğitim kurumunun varlığı sadece edebi üretimin sağlanmasında değil, aynı zamanda talep edilmesinde de etki sahibidir.

Sonuç

XIX.Yüzyıl, Osmanlı Devleti’nin büyük değişimler yaşadığı bir dönem olarak kendini gösterir. Sömürgecilik faaliyetlerinin kıyısında gerçekleşen modernleşme ve Batılılaşma deneyimi, merkez ve çevre ayırımını evrensel anlamda sadece bir batı-doğu ikilemi olarak kurmaz. Osmanlı Devleti özelinde ise, yönetimin merkezi olan Payitaht, İstanbul kültürel alanının da merkezidir. Geleneksel anlamda da hep böyle olagelmıştır. Ancak modernite ile birlikte merkez, “çevre”sini yani “taşra”sını çok daha farklı bir biçimde algılamaya başlayacaktır. Devletin devamlılığı için girişilen tüm hamleler taşrada da karşılık bulacak, sadece yönetilen değil, aynı zamanda dönüştürülmek de istenen bir alan haline gelecektir. Bu dönüşüm, merkezileşme çalışmaları ile birlikte en yoğun biçimde kendisini eğitim alanında gösterecektir. Kastamonu Vilayeti de bu anlamda önemli bir örnek olarak karşımıza çıkar. Yeni açılan modern eğitim kurumlarında yetişen yeni “taşralı” entelektüellerin üretimleri, Meşrutiyet’in ilanından sonra beliren kültürel alan boşluğundan *Tiraje* dergisiyle de görünür olma imkânı yakalayacaktır. Bunun yanında kaynağını Şarkiyatçılık metinlerinden alan bir süreç olan “Osmanlı Modernleşmesi” beraberinde getirdiği tüm dönüşümlerin devletin geneline aktarımı da yine metinlerin yayılımı sayesinde gerçekleşmiştir. Burada ele alınan *Tiraje* dergisi, tüm bu süreci ifade eden bir süreli yayın olarak araştırmacıların karşısına çıkar. Yine de derginin Kastamonu’ya vali olarak atanan, diğer bir değişle sürülen Süleyman Nazif’in etkisiyle basıldığını da unutmamak gerekir. Süleyman Nazif’in bu Anadolu vilayetindeki bir buçuk yıllık varlığı, Kastamonu’da hem aydın bir kesimin yetişmesine vesile olmuş; hem de Kastamonulu entelektüeller üzerinde önemli etkiler bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Bora, Tanıl. *Taşraya Bakmak*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Enginün, İnci. *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e (1839-1923)*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

Fortna, Benjamin C. *Mekteb-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Jusdanis, Gregory. *Gecikmiş Modernlikler ve Estetik Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.

Makdisi, Usamma. “Ottoman Orientalism”, *The American Historical Review*. (Oxford University Press, vol. 107, No. 3, 2002),768-796.

Said, Edward. *Şarkiyatçılık*. İstanbul: Metis Yayınları, 2014.

Tiraje, Şubat 1910-Ağustos 1911. (Hakkı Tarık Us Koleksiyonu)